

Teken aan de wand?

Meditatie ds. Gerard Rinsma zondag 13 november 2016
24e zondag na Trinitatis

Toralezing: Exodus 3:1-15
Evangelielezing: Lucas 20:27-38

OVERWEGING

Lieve mensen,

Ik zou graag deze zondag opgelucht adem hebben willen kunnen halen, maar onwillekeurig heb ik vaak aan dat grote beeld moeten denken, dat bij de ingang van de haven van New York staat: het vrijheidsbeeld.ⁱ precies 110 jaar geleden, Op 28 oktober 1886 werd dit beeld ingehuldigd en het eiland eromheen omgedoopt tot Liberty Island.

De kroon op het hoofd van het beeld bestaat uit zeven punten, symbool voor de zeven continenten en zeeën.

En in haar hand houdt ze een fakkel, van de vrijheid; het beeld staat symbool voor de vrijheid, een van de kernwaarden van de Verenigde Staten, en bovendien geldt dit beeld als een teken van verwelkoming van iedereen, die hier binnen kwam varen: terugkerende Amerikanen, gasten en immigranten, als na een lange reis over de oceaan het nieuwe land in zicht kwam, werden door dit beeld begroet.

Maar als je niet enkel naar de top kijkt, maar naar de sokkel, dan ontdek je dat aan de voeten een paar gebroken ketens liggen. Het zijn de ketenen van de slavernij, die toen net onder Lincoln was afgeschaft.ⁱⁱ En het markeerde het eind van de burgeroorlog (civil war) en het begin van een tijdperk van vrede.

Maar afgelopen week heb ik ook aan een ander beeld moeten denken: dat uit de droom van koning Nebukadnezar uit het boek Daniel.ⁱⁱⁱ

De reus op lemen voeten. U weet wel: het hoofd van het beeld was van zuiver goud, borst en armen waren van zilver, buik en lendenen van brons, benen van ijzer, en zijn voeten deels van ijzer, deels van leem. En

als Daniël dan de droom uitlegt aan de koning van het Babylonische rijk, dan is vooral de uitleg van de voeten veelzeggend: “Dat de tenen en voeten deels van ijzer en deels van leem waren, betekent dat het koninkrijk voor een deel sterk zal zijn, voor een deel broos. U zag ijzer vermengd met kleiachtige leem; dat betekent dat die delen zich zullen vermengen in het nageslacht, maar ze zullen zich niet verbinden, zoals ijzer zich niet met leem laat verbinden.”

Is dat ook niet de zwakte van elke democratie? Dat er niet meer op basis van juiste informatie, argumenten, niet meer op basis van visie, niet meer op basis van overtuiging wordt gestemd en gekozen, maar mensen zich laten leiden door gevoelens van teleurstelling, argwaan en achterdocht? En als argumenten, visie en overtuiging het onderspit delven, dan zullen tegenstanders ook nooit overtuigd raken, maar knarsetandend zich naar het leem voegen zonder zich daarmee te verbinden.

Goed, als het vrijheidsbeeld nu eens in Madurodam stond of ergens aan de Afrikaanse westkust, dan zouden de rest van de wereld zijn schouders kunnen ophalen, maar nu het op het havenhoofd staat van het tot nu toe machtigste land ter wereld, is niemand er gerust op. D.w.z. in die landen, bij die regeringen en volken, die het vrijheidsbeeld als lichtend voorbeeld beschouwen van hun eigen democratische en politieke idealen.

En juist omdat de aanstaande president nog op geen enkele manier afstand heeft genomen van alle beledigingen en beschuldigingen, die hij tijdens de campagne heeft geuit, weet niemand hoe hij zich als president van de V.S. zal gedragen. Niemand weet hoe hij zal reageren, wat hij zal doen. Het enige wat we wel weten is dat hij straks met bijna absolute macht zijn land zal kunnen regeren. Althans de eerste twee jaar.

En daarom weet ook niemand hoe deze 9 november de geschiedenis in zal gaan. Ooit viel op die datum de muur van Berlijn, maar ooit begon op die datum ook de Kristalnacht. Het was de datum, waarop Hitler zijn eerste poging deed om de macht te grijpen, maar ook de datum, waarop de Duitse keizer aftrad. Schicksalsdatum noemen ze het in Duitsland.^{iv} Maar ook de datum waarop de Beatles werden ontdekt ^v en, dat mag u ook wel weten, de datum, waarop ik mijn toekomstige vrouw voor het eerst ontmoet heb.

Maar zo langzamerhand, denk ik, zult u wel denken, hoe dit allemaal met de lezingen van vandaag te verbinden is. Misschien door heel

eenvoudig te zeggen: ook daar gaat het om politiek. Aan de vraagstelling van de Sadduceeën zou u het misschien niet zeggen, aan het voorbeeld, dat zij aandragen misschien niet herkennen, maar het gaat de Sadduceeën wel degelijk om een politiek gevecht. Met hun vraag, hoe ridicuul ook, willen ze hun tegenstander aan de tand voelen. Wie ben je? Waar sta je voor? Zoals Paulus later voor het Sanhedrin zal getuigen 'Broeders, ik ben een farizeeër uit een geslacht van farizeeën, en ik sta hier terecht omwille van de verwachting dat de doden zullen opstaan!' waarop er groot tumult ontstaat tussen de farizeeën en de sadduceeën en de vergadering verdeeld raakt. Want, zo vult Lucas aan: de sadduceeën beweren immers dat er geen opstanding is en dat engelen en geesten niet bestaan, maar de farizeeën geloven zowel het een als het ander.^{vi}

En ook toen al waren alle middelen geoorloofd om de overtuiging, de visie van je tegenstander belachelijk te maken. Want de vraag van de Sadduceeën, het gebruikte voorbeeld is niet alleen een domme vraag, het is tegelijk een door en door gemene vraag. Zoals mensen wel vaker proberen de overtuiging van anderen belachelijk te maken door dat aan te vallen wat voor hen het meest kostbaar, maar ook het meest kwetsbaar is.^{vii}

Op een zelfde manier praten deze Sadduceeën. Hun manier van vragen doet pijn. Want er klinkt geen medeleven in hun vraag, geen betrokkenheid bij de vrouw. Wat het betekent om zeven keer iemand te verliezen, wat het betekent om in zeven huwelijken kinderloos te blijven, doet voor deze mannen niet ter zake. En hoogstwaarschijnlijk weten ze het ook niet, hoe het voelt om alleen al één keer een partner te verliezen, om alleen al één keer de hoop op kinderen te moeten opgeven. Anders zouden ze het zo niet vragen. Maar het gaat hen ook niet om de vrouw, om het lot van de weduwe; dat interesseert ze geen bal. De vrouw heeft geen naam, ze is een geval en als geval wordt ze aangehaald om het geloof in de opstanding belachelijk te maken. Zo van: een kind kan toch wel zien, dat dat hele geloof in de opstanding een lachertje is? Want wie zal haar man zijn in de opstanding?

En ook Jezus moet dit geraakt hebben. Ook Jezus moet deze vraag pijn hebben gedaan. Het kan niet anders dan dat hij het bloed naar z'n hoofd heeft voelen stijgen: want was hij het niet, die bij Nain, zo'n galileisch plaatsje, tot tranen toe geroerd was, toen hem een begrafenisstoet passeerde? En was hij het niet, die geraakt was tot in z'n botten, toen hij

er achter kwam, dat de vrouw achter de stoet een weduwe was, die na haar man nu haar enige zoon wegdroeg? En was hij het niet, die zich haar lot zo aantrok, dat hij haar haar enige zoon teruggaf? Zou dan deze vraag van de Sadduceeërs Jezus koud, onverschillig laten? Zou hij zich niet door deze vraag geprovoceerd voelen?

Maar Jezus blijft kalm. Hij laat zich niet meeslepen door emoties. Hij blijft z'n verontwaardiging de baas. En hij gaat serieus op de vraag van de Sadduceeën in: het wordt nu een gesprek tussen theologen, of kan ik beter zeggen: tussen rabbijnen. In ieder geval tussen mensen, die nagedacht hebben over tegenstrijdigheden in het geloof, in geloofsvoorstellingen. Want dat is wat de Sadduceeën met hun vraag eigenlijk willen aantonen: het geloof in een opstanding is toch zo tegenstrijdig als maar kan.

Maar het eerste wat Jezus in z'n antwoord doet, is die tegenstrijdigheid wegnemen. Op grond van het enige boek, dat zij als Gods Woord erkennen. Jullie Sadduceeën, zegt hij, gaan gewoon van de verkeerde veronderstellingen uit. Jullie denken dat er na de opstanding nog kinderen geboren zouden moeten worden. Jullie denken dat mensen dan ook nog moeten kinderen zouden moeten krijgen. Jullie denken dat om die reden mensen ook nog met elkaar zouden moeten trouwen. Het zal allemaal niet meer nodig zijn, want mensen zullen niet meer sterven en daarmee vervalt de noodzaak om nieuw leven te verwekken. En daarmee vervalt ook de noodzaak om te trouwen. Dus, het probleem, wat jullie signaleren, zal daar helemaal niet bestaan. ^{viii}

Maar veel belangrijker dan de vraag naar hóe het zijn zal,- het hóe - is het dát: dat het zijn zal, dat het zal gebeuren. Want één ding wil Jezus in het gesprek met die Sadduceeën heel duidelijk stellen: aan de opstanding of beter de opwekking der doden valt niet te tornen. Dat is en blijft voor hem een onomstotelijke waarheid, zoals ook Paulus zovele jaren later voor de Joodse Raad, het Sanhedrin, zal getuigen tegen zijn aanklagers: ik sta terecht om de hoop en de opstanding der doden. ^{ix}

Misschien zijn deze woorden wel de sleutel tot de woorden van Jezus. Want Paulus noemt hoop en opstanding der doden in één adem. Hoop heeft blijkbaar alles te maken met opstanding der doden en opstanding der doden alles met hoop. Ja, maar hoop waarop? Opeens schieten me die regels te binnen:

*hoop op God en wees geborgen:
hij verheft wie nederviel.
eens verschijn ik voor de Heer,
vind mijn ziel het danklied weer.
Hij mijn God, Hij heeft mijn leven:
dikwijls aan de dood ontheven.^x*

Maar luister nu eens naar het zesde vers van deze psalm:

*God, dit gaat mij door merg en been:
van mijn vijand moet ik horen:
"God is ver, gij staat alleen!"
Honend vraagt men dag en nacht:
"waar is God, die jij verwacht?"
In verdrukking moet ik leven,
door mijn vijanden omgeven.^{xi}*

Hoop op opstanding der doden is hopen op God en hopen op God is hopen op recht. Want dit moeten we goed onthouden: het geloof in de opstanding der doden - wat mensen zich erbij ook voorgesteld hebben - is niet in eerste instantie geboren uit het verdriet om het gemis, maar in de eerste plaats geboren uit de schreeuw om recht. Want toen Israël leed onder de meest zware verdrukking van haar bestaan en joden de marteldood omwille van hun geloof stierven, toen werd de vraag acuut of de beulen vrijuit zouden mogen triomferen over hun onschuldige slachtoffers.

Voor alle misdadigers, die nooit voor het Internationaal Strafhof^{xii} zullen verschijnen; voor de beulen van Elisabeth Käsemann in Argentinië^{xiii}, voor de moordenaars van Anne Frank.

Zullen zij ontkomen en zullen zij ongestraft blijven? Zullen zij nooit ter verantwoording worden geroepen en gewoon door de dood als het ware door een achterdeur ontglippen? Nu is dat misschien nog ver van huis, maar de vraag naar recht kan ook dichterbij spelen: ik denk aan het verhaal van een vrouw, die pas na de dood van haar vader durfde te vertellen hoe hij haar jarenlang misbruikt had. Maar vader leefde niet meer; hij zou zich niet meer hoeven te verantwoorden, want hij was door de dood ontglipt aan het recht, aan het oordeel.

En wie zal er recht doen aan de slachtoffers? Wie zal er voor hen opkomen? Of is met hun dood elke mogelijkheid tot recht uitgewist. Valt er na hun dood niets meer te verhalen? En kan aan hen na hun dood geen recht meer worden gedaan? Zou het kunnen zijn, dat die vraag ons minder bezig houdt, naarmate we minder onrecht hebben meegemaakt. Zou het kunnen zijn, dat die vraag zich minder aan opdringt, naarmate we minder te lijden hebben gehad? En zou het omgekeerd ook kunnen zijn dat die vraag iemand des te meer bezig houdt, naarmate hij meer onrecht heeft zien gebeuren, wanneer iemand de oorlog heeft meegeemaakt, wanneer iemand als overlevende uit een kamp teruggekeerd is. De joodse voorzanger Hans Bloemendal was zo iemand en hij zei:

“in de joodse denkwereld is het verdwijnen van de naam van een overledenen een ondraaglijke gedachte. Na de Holocaust werd de wereld geconfronteerd met het gruwelijke lot van miljoenen onschuldige mensen. Bij het verdriet van de overledenen kwam nog als zout in de wonden, het schrijnende gevoel: ze zijn uitgewist, weggevaagd van de aardbodem. het is bijna alsof de vermoorden nooit hebben bestaan. Maar wij van onze kant, de achtergeblevenen, zullen nimmer toestaan dat de namen van onze dierbare doden zullen wegwaaien als bladeren in de wind.”^{xiv}

Als ik dat lees, krijg ik een indruk in welke richting ik moet denken. Heb ik het gevoel dat ik op het spoor ben van wat Jezus bedoelde, toen hij Mozes aanhaalde in het debat over de opstanding. Het gaat om Gods trouw. Zijn trouw aan de namen van de overledenen. Trouw aan de mensen, die zij geweest zijn; trouw, die niet zal toestaan dat de namen van de doden zullen wegwaaien in de wind.

Misschien draait het hele gesprek over de opstanding om deze éne vraag: is God trouw? Reikt zijn trouw tot over de dood heen? het antwoord van Jezus is: ja. God is niet een God van doden, maar van levenden, want voor hem leven zij allen. Opnieuw onvoorstelbaar en toch waar. Wat voor ons een scheiding inhoudt, de grootst mogelijke scheiding, is voor God geen scheiding. Wat voor ons het onherroepelijk einde en het definitieve afscheid inhoudt, is voor God geen einde, betekent voor God geen afscheid. Vraag me niet hoe. Ik geloof alleen dat het zo is. Niemand valt door de dood uit Gods handen, maar niemand ook ontglipt door die achterdeur. Want zegt Jezus: voor Hem leven allen. God is trouw tot over de dood heen, omdat die voor hem geen scheiding vormt.

De band, die God met mensen heeft, wordt niet doorgesneden, de gemeenschap wordt niet verbroken.

En houdt die trouw ook niet in dat Hij recht zal doen? Recht aan degenen, die tijdens hun leven op aarde moesten ontberen. Recht aan de mensen, die geleden hebben onder het grootste onrecht? Zoals ik al zei: naarmate we meer of minder geleden hebben, zal die vraag ons meer of minder interesseren. En dan is het niet toevallig dat de Sadduceeën geen belang hechten aan een opstanding der doden. Omdat zij geen belang hebben bij een God, die voor rechtelozen opkomt. Omdat zij zelf dik tevreden zijn met hun hooggeplaatste positie, met het aanzien, dat zij genieten, met de macht, die zij hebben.

*“Dat zouden heel wat heren wel willen,
schreef Kurt Marti,
dat met de dood alles was vereffend,
de heerschappij van de heren
en de slavernij van de knechten voorgoed bekrachtigd.
Dat zouden heel wat heren wel willen,
dat ze in eeuwigheid heren bleven in hun dure privé-graf,
en hun knechten bleven in hun goedkope rijtjesgraven.
Maar er komt een opstanding, die anders,
heel anders zal zijn dan wij dachten;
er komt een opstanding
en die is de opstand van God tegen de heren,
en tegen de heer van allen: de dood.*

Vraag me niet hoe. Ik geloof het alleen. Ik vertrouw erop. Ik hoop erop. Zowaar als Jezus leeft. ^{xv}Amen.

ⁱ Het Vrijheidsbeeld (Engels: Statue of Liberty) is een standbeeld in de New York Bay. Het beeld staat symbool voor de vrijheid, een van de kernwaarden van de Verenigde Staten, en geldt bovendien als een teken van verwelkoming van iedereen: terugkerende Amerikanen, gasten en immigranten.

Het 46 meter hoge beeld (93 meter als de sokkel wordt meegerekend) met een gewicht van 225 ton was een geschenk van Frankrijk ter ere van het eeuwfeest van de Onafhankelijkheidsverklaring en ook als teken van vriendschap. Op de plaquette in haar linkerhand staat "JULY IV MDCCLXXVI", de datum (4 juli 1776) van de verklaring in Romeinse cijfers.

Het beeld werd in juli 1884 voltooid in Frankrijk, en ten geschenke gegeven aan de Verenigde Staten. In juni 1885 arriveerde het beeld in de haven van New York, na een reis over de Atlantische Oceaan te hebben gemaakt aan boord van het Franse fregat Iseré. Tijdens deze reis bestond het beeld uit 350 stukken, verdeeld over 214 kratten. In april 1886 was het nieuwe voetstuk klaar. In een tijdsbestek van 4 maanden werd het beeld weer in elkaar gezet. Op 28 oktober 1886 werd het Vrijheidsbeeld ingehuldigd. Het bestaat geheel uit koperen platen die bevestigd zijn aan een geraamte. Maurice Koechlin, een naaste medewerker van Eiffel, kreeg de leiding bij het

---

vervaardigen van de constructie. De sokkel werd van graniet gemaakt, naar een ontwerp van de Amerikaanse architect Richard Morris Hunt. De kroon bestaat uit zeven punten, symbool voor de zeven continenten en zeeën. Op 15 oktober 1924 werd het standbeeld samen met Fort Wood tot National Monument bestempeld. Het Vrijheidsbeeld werd Statue of Liberty National Monument. In 1935 werd heel Bedlou's Island hieraan toegevoegd en omgedoopt tot Liberty Island. Op 11 mei 1965 werd ook Ellis Island aan dit National Monument toegevoegd. Van 1984-1986 is het beeld gerestaureerd, waarbij de toorts met de 24-karaats bladgouden vlam is vervangen. Sinds 1984 staat het Vrijheidsbeeld op de werelderfgoedlijst van UNESCO. Na de aanslagen op 11 september 2001 is het beeld enige jaren gesloten geweest voor het publiek.

In 2003 werd het toen 118 jaar oude monument wederom gerestaureerd, vooral om de veiligheid van de bezoekers te vergroten en het behoud van het beeld te waarborgen. Sinds de zomer van 2004 is het Vrijheidsbeeld weer te bezoeken. Er is een veerverbinding van Battery Park op het zuidpuntje van Manhattan naar Liberty Island, het eiland waarop het Vrijheidsbeeld staat, en naar Ellis Island, waar de aankomsthallen voor immigranten te bezichtigen zijn.

Op Onafhankelijkheidsdag (4 juli) 2009 is ook de kroon van het Vrijheidsbeeld, voor het eerst sinds 11 september 2001, weer opgesteld voor het publiek.

ⁱⁱ In 1886, The Statue of Liberty was a symbol of democratic government and Enlightenment ideals as well as a celebration of the Union's victory in the American Civil War and the abolition of slavery. Edouard de Laboulaye, the French political thinker, U.S. Constitution expert, and abolitionist, who first proposed the idea of a great monument as a gift from France to the United States was a firm supporter of President Abraham Lincoln and his fight for abolition. Laboulaye saw abolition not only as a way to eliminate immorality, but also as a way to protest repressive tendencies in France.

As an abolitionist, Laboulaye was an honorary member of the Philadelphia branch (founded in 1862) of the Union League Club. The Union League Club was a group of people who were dedicated to the new Republican Party, the Union's cause in the Civil War, and the abolition of slavery. Additionally, Laboulaye was a cofounder and president of the French Anti-Slavery Society. This society was founded in 1865. In essence, it called upon all nations to abolish slavery. Additionally, the members also raised money that was then given to newly freed slaves in the United States.

With the abolition of slavery and the Union's victory in the Civil War in 1865, Laboulaye's wishes of freedom and democracy were turning into a reality in the United States. In order to honor these achievements, Laboulaye proposed that a gift be built for the United States on behalf of France. Laboulaye hoped that by calling attention to the recent achievements of the United States, the French people would be inspired to call for their own democracy in the face of a repressive monarchy.

When Laboulaye's Statue of "Liberty Enlightening the World" was completed, it not only represented democracy but also symbolized American independence and the end of all types of servitude and oppression. A broken shackle and chain lie at the Statue's right foot. The chain disappears beneath the draperies, only to reappear in front of her left foot, its end link broken. However, although the broken shackle is a powerful image, the meaning behind it was not yet a reality for African Americans in 1886.

ⁱⁱⁱ Daniel 3:29-45 Tijdens uw slaap, majesteit, kwamen gedachten bij u op over wat er in de toekomst gebeuren zal; hij die mysteries onthult, heeft u laten weten wat de toekomst zal brengen. 30 Dit mysterie is mij onthuld, niet door enige wijsheid die ik op anderen voor zou hebben, maar opdat ik de uitleg aan de koning zou overbrengen en u zou begrijpen wat er in uw hart omgaat. 31 U, majesteit, hebt een visioen gehad. U zag een groot beeld. Dat beeld was reusachtig en bezat een prachtige glans. Het stond voor u en de aanblik ervan was afschrikwekkend. 32 Het hoofd van het beeld was van zuiver goud, zijn borst en armen waren van zilver, zijn buik en lendenen van brons, 33 zijn benen van ijzer, zijn voeten deels van ijzer, deels van leem. 34 U zag hoe een steen losraakte, zonder dat er een mensenhand aan te pas kwam, hoe de steen tegen de ijzeren en lemen voeten van het beeld sloeg en ze verbrijzelde. 35 Op hetzelfde ogenblik verpulverden het ijzer, leem, brons, zilver en goud. Het werd als kaf op een dorsvloer in de zomer; de wind voerde het mee, totdat er geen spoor meer van te vinden was. Maar de steen die tegen het beeld was geslagen, werd een hoge berg die de hele aarde bedekte. 36 Dit was uw droom, en nu zullen wij de koning zeggen wat hij betekent: 37 U, majesteit, koning der koningen, aan wie de God van de hemel het koningschap, en macht, kracht en eer heeft verleend, 38 aan wiens hand hij de mensen, de dieren van het veld en de vogels van de hemel heeft toevertrouwd, waar zij ook wonen, aan wie hij heerschappij heeft geschonken over allen – u bent dat hoofd van goud! 39 Na u zal een ander koninkrijk opkomen, minder machtig dan het uwe, en daarna nog een, van brons, dat zal heersen over de hele aarde. 40 Een vierde koninkrijk ten slotte zal hard als ijzer zijn. IJzer verbrijzelt en vermorzelt alles, en net als ijzer dat verplettert, zal het al die andere rijken verbrijzelen en verpletteren. 41 U zag dat de voeten en tenen voor een deel uit pottenbakkersleem en voor een deel uit ijzer bestonden; dat betekent dat het koninkrijk verdeeld zal zijn. Het zal iets van de hardheid van ijzer hebben, daarom zag u ijzer voor u, vermengd met kleiachtige leem. 42 Dat de tenen en voeten deels van ijzer en deels van leem waren, betekent dat het koninkrijk voor een deel sterk zal zijn, voor een deel broos. 43 U zag ijzer vermengd met kleiachtige leem; dat betekent dat die delen zich zullen vermengen in het

---

nageslacht, maar ze zullen zich niet verbinden, zoals ijzer zich niet met leem laat verbinden. 44 Maar ten tijde van die koninkrijken zal de God van de hemel een rijk laten opkomen dat nooit te gronde zal gaan en dat nooit op een ander volk zal overgaan. Het zal al die koninkrijken verbrijzelen en vernietigen, maar zelf zal het eeuwig bestaan – 45 precies zoals u zag dat er een steen van de berg losraakte zonder dat er een mensenhand aan te pas kwam, en het ijzer, brons, leem, zilver en goud verbrijzelde. De grote God heeft de koning laten weten wat er in de toekomst te gebeuren staat. De droom is waar, en de uitleg betrouwbaar.’

^{iv} De datum 9 november speelt een belangrijke rol in de Duitse geschiedenis, omdat op deze dag een aantal gebeurtenissen plaatsvond, die voor de Duitse geschiedenis als keerpunt gelden en deels ook internationale uitwerking hadden. Tot de belangrijke gebeurtenissen die op 9 november plaatsvonden, behoren de Val van de Berlijnse muur in 1989, het begin van de Novemberpogroms met de Kristal nacht in 1938, de Hitler-Ludendorff-Putsch uit 1923 en het uitroepen van de Duitse Republiek tijdens de Novemberrevolutie van 1918. Reeds na het einde van de Tweede Wereldoorlog werd door verschillende Duitse historici en journalisten voor deze datum de uitdrukking Schicksaltag gebruikt, verwijzende naar het lot van de (politieke) geschiedenis van Duitsland die steeds op die datum een belangrijke wending had genomen. Pas vanaf de Val van de muur wordt het begrip vaker en breder gebezigd in Duitsland. Vandaag de dag is 9 november in Duitsland een gedenkdag voor de slachtoffers van het nationaalsocialisme, omdat de datum herinnert aan de Kristallnacht en de daaropvolgende jodenvervolgingen. Op 27 januari, de dag van de bevrijding van het concentratiekamp Auschwitz, kent Duitsland nog een officiële nationale Holocaust-gedenkdag.

9 november 1848 – met de standrechtelijke executie van het republikeins parlementslid Robert Blum komt een einde aan de Weense Oktoberopstand en wordt het begin van het einde van de Maartrevolutie, die in datzelfde jaar begonnen was, in de landen van de Duitse Bond ingeluid:

9 november 1918 – Novemberrevolutie in Berlijn: De sociaaldemocraat Philipp Scheidemann verkondigt vanuit een raam van het Rijksdaggebouw, dat de republiek in het kort voor de nederlaag van de Eerste Wereldoorlog staande Duitsland is uitgeroepen.

9 november 1923 – Hitler-Ludendorff-Putsch in München

9 november 1938 – Met de Kristallnacht beginnen de Novemberpogroms waarbij joodse huizen en bezitting geruïneerd worden en honderden Joden in enkele dagen om het leven komen.

9 november 1967 – „Unter den Talaren – Muff von 1000 Jahren“, slogan van een studentenprotest in de Bondsrepubliek Duitsland, die tot één van de hoogtepunten van de studentenopstanden en de buitenpolitieke oppositie van 1967/68 behoort.

9 november 1989 – Val van de Berlijnse muur, waarmee na veertig jaar een einde komt aan de communistische DDR.

^v 9 november is de 313de dag van het jaar (314de dag in een schrikkeljaar) in de gregoriaanse kalender. Hierna volgen nog 52 dagen tot het einde van het jaar.

1961 - Ontdekking van The Beatles door Brian Epstein in de Cavern Club in Liverpool.

1799 - Staatsgreep van 18 Brumaire in Parijs, waarbij Napoleon in Frankrijk aan de macht komt.

1848 - Executie Robert Blum, luidde het einde van de Märzrevolution in.

1918 - Novemberrevolution, de Duitse keizer Wilhelm II treedt gedwongen af, einde van het Duitse Keizerrijk; zowel de Duitse Republiek als de Radenrepubliek worden uitgeroepen.

1923 - Bierkellerputsch / Hitlerputsch in München, eerste en mislukte poging van Adolf Hitler en zijn nazi's om de macht in Duitsland te grijpen (in de nacht van 8 op 9 november).

1938 - (Reichs)kristallnacht, de eerste massale geweldpleging tegen Joden en hun eigendommen in nazi-Duitsland (in de nacht van 9 op 10 november).

1939 - Venlo-incident, Twee Engelse spionnen werden vanaf Nederlands grondgebied bij de grensovergang Venlo-Herongen ontvoerd naar nazi-Duitsland door een Duits overvalcommando. Hierdoor werd Nederland betrokken in de Tweede Wereldoorlog.

1943 - Het onafhankelijkheidsfront brengt een verzetseditie van het dagblad Le Soir.

1953 - Cambodja wordt onafhankelijk van Frankrijk.

1960 - John F. Kennedy wordt tot president van de Verenigde Staten gekozen.

1989 - Val van de Berlijnse Muur, begin van het einde voor de veertigjarige DDR.

^{vi}Hand. 22:6-9 zie ook Hand 24: 10 Toen de procurator Paulus toeknikte ten teken dat hij het woord mocht voeren, sprak hij als volgt: 'Ik weet dat u al vele jaren rechtspreekt over het Joodse volk, en daarom verdedig ik mijn zaak in goed vertrouwen. 11 U kunt u ervan vergewissen dat ik pas twaalf dagen geleden naar Jeruzalem ben gegaan om daar God te aanbidden. 12 Ik heb in al die tijd nooit een debat uitgelokt of een volksoploop veroorzaakt, niet in de tempel, niet in de synagogen en ook niet elders in de stad. 13 Mijn aanklagers beschikken over geen enkel bewijs voor hun beschuldigingen. 14 Maar wel wil ik hier verklaren dat ik overeenkomstig de Weg, die zij een sekte noemen, de God van onze voorouders dien en dat ik geloof in alles wat in de Wet en de Profeten geschreven staat; 15 en evenals mijn aanklagers hoop en verwacht ik dat God zowel de rechtvaardigen als de onrechtvaardigen uit de dood zal doen opstaan. 16 Daarom tracht ook ik steeds mijn geweten zuiver te houden

tegenover God en de mensen. 17 Na verscheidene jaren ben ik naar Jeruzalem gekomen om giften te brengen voor mijn volk en offers op te dragen. 18 Ik was daarmee bezig en had me al gereinigd, toen enkele Joden uit Asia me in de tempel aantreffen – er had zich geen menigte verzameld, en er was ook geen sprake van tumult. 19 Zij zijn het die voor u hadden moeten verschijnen om me aan te klagen, aangenomen dat ze iets tegen me hadden kunnen inbrengen. 20 En anders moeten deze mensen hier maar eens zeggen van welk misdrijf ze me konden betichten toen ik voor het Sanhedrin verscheen, 21 of het moest zijn dat ik heb uitgeroepen, toen ik voor hen stond: “Omwille van de opstanding van de doden sta ik vandaag voor u terecht.””

^{vii} Laatst hoorde ik een schrijnend verhaal. Een vrouw, die haar zieke man thuis verpleegt, vertelde hoe verschillende mensen reageerden, als ze haar zagen. Sommigen draaiden zich gauw om, anderen stapten juist op haar af, vroegen hoe het ging. Sommigen toonden oprecht meelevens, anderen praatten er juist om heen, maar wat het meest pijn deed, was toen iemand haar vroeg: “die God van jullie, die is toch almachtig, waarom dan kan hij je man niet beter maken?”.

^{viii} Met dit antwoord neemt Jezus tegelijkertijd afstand van allerlei wilde speculaties over het hiernamaals, die in zijn tijd de ronde deden. Eigenlijk is zijn antwoord verrassend nuchter. Zo nuchter, dat het ons misschien ook weer pijn doet. Want waar is de liefde, die mensen voor elkaar kunnen voelen, waar is de liefde, die mensen voor elkaar doet kiezen? In Jezus’ tijd is dat van onder geschikt belang. Men trouwde toen niet uit liefde, maar uit overweging. Een kerel onderhandelde met de ouders over de bruidsprijs, zonder dat het meisje er aan te pas kwam. En in het zogenaamde zwagerhuwelijk, waar de Sadduceeën op doelen, gaat het al helemaal niet meer om liefde, maar alleen om de voortzetting van het nageslacht. Heel nuchter zegt Jezus: het zal niet meer nodig zijn. En wie weet hoe bevrijdend zijn antwoord is geweest voor alle vrouwen, die onder het huwelijk hebben geleden. Het zal niet meer nodig zijn, want de mensen, die waardig gekeurd zullen zijn aan de opstanding, zullen, nee kunnen niet meer sterven; immers zij zijn aan de engelen gelijk en zij zijn kinderen Gods, omdat zij kinderen van de opstanding zijn.

Als u nu denkt, wat moet ik me nou bij deze woorden voorstellen, dan is het wellicht ook goed om te weten dat we niet de eersten zijn, die daarmee problemen hebben zijn. Zelfs mensen als Calvijn en Augustinus hadden moeite om zich iets bij de “wederopstanding” voor te stellen. Calvijn maande tot niet nieuwsgierig zijn en een ander zei dat we maar moesten afwachten. Maar laat ons hart zich daarmee in het riet sturen?

Het klinkt gek, maar bij het “niet meer kunnen sterven” moest ik denken aan het scheppingsverhaal: alles op aarde krijgt de opdracht om vruchtbaar te zijn: het jonge groen, de vruchtbomen en het gewas, de vogels, de dieren, de vissen, en ook de mensen. Enkel van de lichten aan de hemel wordt het niet gezegd. Zij hoeven zich niet voort te planten en ook niet te reproduceren. De sterren aan de hemel zijn er al van het begin tot aan het eind. Zij zijn blijvend. En toen dacht ik: misschien moet je denken aan de sterren, als je een voorstelling wilt maken van onsterfelijkheid.

^{ix} Hand.23:6

^x psalm 43:3 berijmd

^{xi} psalm 43:6 berijmd

^{xii} Het Internationaal Strafhof (International Criminal Court/Cour Pénale Internationale, ICC/CPI) is een permanent hof voor het vervolgen van personen die verdacht worden van genocide, misdaden tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden zoals deze zijn omschreven in het statuut. De werktalen zijn Engels en Frans. Het Internationaal Strafhof is in 2002 opgericht en zetelt in Den Haag, sinds december 2015 in een nieuw gebouwd pand aan de Oude Waalsdorperweg, nadat een aantal jaren gebruikgemaakt was van een voorlopig onderkomen op het bedrijventerrein Binckhorst.

^{xiii} Elisabeth Käsemann (* 11. Mai 1947 in Gelsenkirchen; † 24. Mai 1977 in Monte Grande, Argentinien) ist eines der bekanntesten deutschen Opfer der argentinischen Militärdiktatur, durch die zwischen 1976 und 1983 rund 30.000 Menschen umgebracht wurden.[1] Sie wurde als Gegnerin der Diktatur, die sich aktiv für eine soziale Revolution einsetzte, in ein Geheimgefängnis verschleppt, zweieinhalb Monate lang unter schwerer Folter verhört und schließlich ermordet. Eine internationale Kampagne für ihre Freilassung hatte keinen Erfolg, wofür auch der mangelnde Einsatz der deutschen Behörden verantwortlich gemacht wird. Ab 2011 wurden in Argentinien mehrere Tatbeteiligte und Verantwortliche zu Haftstrafen verurteilt.

^{xiv} Om die reden werd op er een maandagmorgen in oktober 1995 aan koningin Beatrix het eerste exemplaar overhandigd van een –boek, waarin de namen staan van de 103.000 Nederlandse joden, die tijdens de tweede wereldoorlog zijn vermoord. En de journalist, die zelf een tante had verloren in Auschwitz, schreef daarover in de krant: “mijn tante staat genoemd tussen 78 familieleden, aange-trouwden meegerekend, en het is mesjogge, maar het schiet door me heen. In naam zal mijn tante maandag, als het boek de koningin wordt aangeboden, in het paleis aanwezig zijn.”

^{xv} Exegetische aantekeningen: Sadduceeën: theologen zonder gevoel, willen het onlogische van geloof in opstanding aantonen

Jezus: waardig gekeurd aan die eeuw:

Jezus: waarom wordt er niet meer gehuwd in de hemel: omdat zij niet meer kunnen sterven:

---

betekent: het huwelijk dient om het leven te continueren, maar, wanneer mensen niet meer kunnen sterven, heeft voortplanting geen zin.
overbodig en onmogelijk (Grundmann tegen joodse verwachting van een bijzondere menselijke vruchtbaarheid)
Zie ook Ellen van Wolde over relatie voortplanting - onsterfelijkheid en boom van slecht en goed en boom van leven;
eerst gat Jezus in op hoe en later op dat van de opstanding Zie ook J.S. Vos
argument van Mozes snap ik niet;
voor God leven allen: is de fundering
Sadduceeën hier als enige keer genoemd in het evangelie; verschijnen pas weer bij Paulus verdediging tegenover de Joods Raad. (Hand. 23:6vv)
opwekken: typisch joods gedachtegoed Küng
Grundman: wie god uitverkiest, met wie hij zich verbindt, die kan ook door de dood heen niet meer van hem gescheiden worden (marcus commentaar)
schepping uit het niets: Theissen: pg. 224
zie ook Berkhof 548
Moltmann: pg. 162:opwekking Daniel 12 als antwoord op Gods gerechtigheid. kan ere iemand ontkomen aan zijn oordeel?